

РАДИОНИЦЕ
УНУТРА

БОРБА ПРОТИВ

ХОМОФОБИЈЕ

И МАЛТРЕТИРАЊА МЕЂУ МЛАДИМА

ЛГБТ+ ПРАВА
И РАД СА МЛАДИМА

ИЗДАВАЧ:

Регионални инфо центар
Београд, Србија
E-mail: gayecho@gmail.com
Web: www.gayecho.com

ПАРТНЕРИ:

Outreach Hannover e.V. (OH) – Germany
Youth Power (YP) – Bosnia and Herzegovina
Association for improvement of modern living skills “Realization” – Croatia

БОРБА ПРОТИВ ХОМОФОБИЈЕ И МАЛТРЕТИРАЊА МЕЂУ МЛАДИМА ЛГБТ+ права и рад с младима

Уредник: Предраг Аздејковић
Дизајн: Центар за јачање цивилног друштва
Фотографија са насловнице: Sanketh Rao
Превод: Милица Симоновски

Овај приручник садржи интерактивне радионице које су прилагођене за рад са одраслима и обрађивање проблема са којима се суочава ЛГБТ+ популација. Приручник је коришћен за тренинг “Борба против хомофобије и малтретирања међу младима” и резултат је спровођења тренинга и рада са учесницима, а као основа коришћен је Приручник за тренинге из ненасилне разраде конфликта за рад са одраслима „Ненасиље?” у издању Центра за ненасилну акцију из Сарајева.

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

САДРЖАЈ

Увод.....	05
ЛГБТ статистика у Србији.....	11
ЛГБТ статистика у Хрватској.....	13
ЛГБТ статистика у Босни и Херцеговини.....	15
Вршњачко насиље засновано на сексуалној оријентацији.....	17
Стереотипи и предрасуде.....	19
ЛГБТ+ основни појмови.....	26
РАДИОНИЦЕ.....	29
Разумевање сукоба.....	31
Насиље.....	33
Предрасуде.....	36
Моћ.....	40
Улоге полова у друштву.....	43
Идентитет.....	45
Креативна разрада конфликта.....	47
Опхођење са страхом.....	50
Стратегије за ефикасну помоћ.....	51
Континуиране активности.....	53

УВОД

Према истраживању које је спроведено у Србији, у оквиру глобалне кампање УН за ЛГБТ равноправност, велики проценат ученика средњих школа толерише насиље против вршњака различитих сексуалних оријентација и верује да је мање страшно од насиља над другим људима. Студија показује да 47% студентата сматра да ЛГБТ колеге пате од насиља, 20% сматра да би ЛГБТ ученици требали бити избачени из школе, а 60% оправдава насиље над ЛГБТ особама. Истраживање УНИЦЕФ-а показало је да 66 посто дечака оправдава насиље над дечацима који су хомосексуалци, а 17 посто би насилно поступало против њих. Све то доприноси стварању непријатељског окружења против ЛГБТ омладине у школама и анкете у другим земљама, које се могу применити овде, показују да таква непријатељства ититу на ЛГБТ ученике, њихове разреде, а неки од њих одустају од школе.

ЛГБТ млади пате од хомофобије, насиља и недостатка солидарности од својих вршњака или њихових наставника током школовања. Покушаји ЛГБТ-а и Организације за људска права у Србији да се носе са овим проблемом нису били плодносни, јер је за било коју школску активност потребна посебна дозвола Министарства образовања, која није била вољна да сарађује по овим питањима. Имајући то у виду, потребу за младим ЛГБТ едукацијама о ненасиљу и стратегију ЕУ за младе наглашавајући важност омогућавања свим младима да имају једнак приступ квалитетном образовању и обуци, потребно је пронаћи алтернативне начине решавања ових проблема. Такође, у складу са члановима 8 и 10 Уговора о функционисању Европске уније (УФЕУ) и члановима 21 и 23 Повеље о основним правима Европске уније, Ерасмус Плус промовише, интер алиа, равноправност мушкараца и жена и мере за борбу против дискриминације на основу пола, расног или етничког поријекла, веровања или веровања, инвалидности, доби или сексуалне оријентације.

Слична ситуација у погледу хомофобије, насилног понашања и насиља у школама присутна је у Босни и Херцеговини, а делом иу Хрватској. Са нашим партнерима из Немачке радили смо на размени искустава и знања и проналажењу алтернативних начина за решавање ових питања.

Циљ овог пројекта је борба против дискриминације, предрасуда и хомофобије у нашим локалним заједницама са посебним фокусом на образовање младих и спречавање предрасуда и насилног понашања заснованог на хомофобији и насиљу вршњака у школама.

Иако постоји механизам за заштиту појединаца од дискриминације (на различитим нивоима у нашим земљама и уопште у Европи), требало би више активности усме-

6 | ЛГБТИ ПРАВА И МЛАДИ

Борба против хомофобије и малтретирања међу младима

рених на подршку појединцима у претњама дискриминације и насиља, али и фокусирање на већину младих како би се подстакло њихово разумевање и степен толеранције. Предлажемо други начин решавања овог проблема кроз мрежу омладинских организација и организација које раде са младима.

У студијској посети, истражени су примери добре праксе и проведених метода и стратегије, кориштени и усвојени за развој нових алата и метода у облику Приручника за локалне радионице младих о хомофобији и ЛГБТ правима.

Стварањем радионице о ЛГБТ правима, хомофобији, ненасиљу, поштовању и разликама у прихватању, пружамо иновативне алате за решавање проблема хомофобије међу младима и злостављања у школама. Узели смо у обзир и добре праксе из региона и ЕУ и различите приступе раду са младима.

Приручник садржи радионице о ненасилној комуникацији, перцепцији, сукобима, насиљу, предрасудама и стереотипима, идентитетима, ненасиљу, конфронтацији са страхом и медијацији.

Најважнији аспект је децентрализација и учесници из мањих градова и заједница који су већ показали интерес за заступање ЛГБТ права и припремање локалних тренера који ће наставити да раде у својим заједницама.

Десетодневни курс, као главна мобилност пројекта, фокусиран је на постављање практичних приручника и прегледа са партнерима и учесницима, уз размјену знања, алата и метода, материјала и ресурса у образовању људи који раде са младима и заинтересованим странама, и примају вредне повратне информације о алате и методологију која ће се применити у завршној ревизији и припреми приручника.

Циљеви пројекта су:

- Поделите примере добре праксе у организирању локалних активности које се баве питањима хомофобије и ЛГБТ права
- Организовати студијску посету Њемачкој и упознати искусне организације које раде са ЛГБТ младима и на проблему хомофобије
- Да поделе стварност наших земаља о постојећој ситуацији хомофобије и ЛГБТ права и пракси наших и других невладиних организација које раде на овом питању
- Развити приручник за развој и вођење локалних омладинских радионица о хомофобији и ЛГБТ правима

- Обучити људе који раде са младима о томе како користити приручник и како развити и одржати квалитетне локалне активности младих
- Направите листу препорука за укључивање и рад са локалним учесницима
- Промовисати приручник и друге људе који раде са младима, невладиним организацијама и другима који раде на хомофобији и ЛГБТ правима
- Промовисати активности и резултате пројекта кроз главне и ЛГБТ медије
- Створити ефикасне алате за борбу против хомофобије међу младима и злостављање у школама
- Промовисање и јачање сарадње између националних и регионалних омладинских организација (директни и индиректни корисници)
- Увести програм Ерасмус + у детаље Млади у акцији КА2 Пројекат изградње капацитета младих и Пројекат омладинског рада
- Увести Ерасмус + ИиА КА2 апликационе процедуре и обрасце за пријаву

Конзорцијум пројекта:

1. Регионални информативни центар - Србија

Регионални информативни центар (РИЦ) основан је у марту 2009. године са циљем јачања ЛГБТ популације путем информација и културе. Веома је важно да ЛГБТ популација буде довољно ојачана да прихвати свој сексуални идентитет и да га позитивно посматра како би се повећао број ЛГБТ особа које не живе у скривању и самоодрицању.

РИЦ окупља хомосексуалне мушкарце, лезбијке, бисексуалне, трансродне, трансродне, квир и хетеросексуалне особе које својим ангажманом доприносе бољој свести о ЛГБТ питањима, правима и култури. РИЦ спроводи два велика и текућа програма који се надограђују и проширују, а то су: Јачање ЛГБТ популације кроз информисање и образовање и Јачање ЛГБТ популације кроз уметност и културу. Главне активности организације организују културне ЛГБТ догађаје током цијеле године, као што је Међународни фестивал филмова препелица "Мерлинка" и одржавање неколико ЛГБТ онлајн и штампаних медија попут геј магазина "Оптимист" и Гејехо портала.

РИЦ има три стална запослена, 15 сарадника и више од 40 волонтера.

2. Аутрич Хановер (ОХ) - Немачка

Аутрич Хановер је невладина, непрофитна асоцијација људи из различитих земаља различитих националности, како мушких тако и женских, који су пронашли заједнички циљ успостављања удружења. Његови главни приоритети су промовисање људских права и грађанског учешћа, грађански активизам, образовање младих и рад са младима, те промовисање свести о околишу и алтернативној енергији.

Аутрич Хановер је удружење које се фокусира на промовисање омладинског рада и оснаживање људи који раде са младима у области интеркултуралног дијалога и промовисање културе прихватања и социјалне инклузије, свести о еколошким питањима и трендовима у околишу кроз неформално образовање.

Њени оснивачи и активни чланови имали су разноврсна и широка искуства у својим земљама порекла, као и широм Европе, као и људи који раде са младима и првенствено учесницима / волонтерима, а касније су учествовали у бројним пројектима као тренери / стручњаци у областима као што су : Рад са младима и неформалним образовањем, волонтирање, интеркултурални дијалог, међурелигијски дијалог ЕУ фондације и вредности, активна грађанска комуникација и комуникацијске вештине, ненасилна комуникација.

3. Снага младих - Босна и Херцеговина

НВО "Снага младих" из Мостара основана је у јануару 2013. године од стране групе младих људи који су радили у прошлости за неколико других организација и одлучили су да успоставе свој фокус на промицању здравих стилова живота, ненасилног понашања, родне равноправности, веза младих, активно учешће у друштвеном животу и доношењу одлука, волонтирање, промоција културе, заговарање за демократију и људска права. Организација има јак тим од седам запослених и више од 30 волонтера и тренутно проводи три програма.

СМ ствара друштво са позитивним вредностима у којима млади доприносе толеранцији и интерперсоналном дијалогу, промовишући здрав начин живота, родну равноправност, ненасиље и активно укључивање у друштвени живот и политику. Главне активности СМ-а су: организовање радионица, курсева, размјене младих, саветовање, вршњачка едукација, организовање конференција и разних догађаја. НВО СМ ради на разним програмима на локалном и националном нивоу. Радимо на неформалном образовању у CARE International НВБ програму о побољшању положаја жена у друштву, спречавању родно заснованог насиља и промовисању здравог начина живота.

Радимо на образовању младих на националном нивоу о запошљавању младих; об-

разујемо ученике средњих школа да пишу биографије, како да траже могућности за посао и да их припремимо за интервју за посао (симулатор интервју за посао). Такође, радимо на оснаживању жена у области родне равноправности, спречавању насиља над женама, стицању нових радних места, упућивању на нова подручја пословања, промовисању не-стигме и дискриминације.

4. Удружење за унапређење савремених животних вештина "Реализација" - Хрватска

Удружење за унапређење савремених животних вештина "Реализација" циља и ради на:

- подстицање личног развоја;
- јачање иницијатива младих;
- промовисање неформалног образовања и целоживотног учења свих слојева друштва;
- промовисање европске свести и европског грађанства заснованог на интеркултуралности, демократији, знању и дијалогу.

Удружење "Реализација" организује редовне радионице и обуку углавном незапослених и младих људи на локалном и европском нивоу као партнер или координатор. До сада је Удружење било укључено у разне пројекте неформалног образовања, укључујући рад младих у спорту, глобално образовање, волонтирање, социјално укључивање, интеркултурално учење и дијалог, незапосленост младих и предузетништво.

"Реализација" је члан неформалне европске мреже социјалног волонтирања као средства за инклузију.

До сада је Удружење "Реализација" спровело више од 25 (Ерасмус +) Млади у акцији за омладински рад и размјену - као координатор пројекта, апликант и домаћин, о спортским активностима омладинског рада, глобалном образовању, волонтерском водству у раду с младима, Обука тренера, Европско грађанство, интеркултурално учење и дијалог, запошљавање младих и предузетништво.

"Реализација" је такође учествовала у бројним курсевима на европском нивоу у разним земљама, а у већини ових активности обезбедили су најмање једног тренера и / или лидера на догађају.

Конзорцијум се оснива на основу заједничког проблема / идентификације проблема и узајамне визије како се ти проблеми требају решавати.

Сва четири партнера су претходно сарађивали на различитим пројектима. Партнери из Њемачке, Босне и Херцеговине и Хрватске већ су сарађивали на међународним омладинским пројектима које је финансирао Ерасмус +. Ова три партнера су радила са партнером из Србије како би поделили примере добре праксе у раду са маргинализованом омладином, питањима дискриминације и говора мржње. Они су подржавали једни друге у својим локалним заједницама за размјену материјала, метода и могућности финансирања. Чланови сваке организације, као и волонтери неких организација, су у сталном контакту и свесни су локалних и међународних пројеката које организације проводе, посебно позитивне резултате и резултате које су произвели.

Овај приручник је пружен као обиман алат који ће бити користан за омладинске организације и људе који раде са младима који желе да раде са младима (са посебним нагласком на средњошколце) о хомофобији и ЛГБТ правима са циљем спречавања дискриминације и злостављања у школама.

Photo by Sharon McCutcheon

ЛГБТ СТАТИСТИКА У СРБИЈИ

У Србији постоји заблуда да ЛГБТ заједница има иста права као и остатак популације, али то није тачно. Наша земља има Закон о забрани дискриминације и друге законе који штите права ЛГБТ особа, и ти закони су прилично добри. Међутим, у сваком друштву спровођење закона је кључно да би они испунили своју сврху. Дакле, потребна је друштвена клима која стимулише спровођење закона и на тај начин сваком појединцу/ки улива поверење у институције.

У периоду од 2012. до 2015. године полицији је пријављено 40 физичких и 30 вербалних напада на ЛГБТ особе у Србији. Ове не тако мале бројеве случајева насиља над ЛГБТ особама треба узети са резервом, јер истраживачи/це који/је се баве овом темом, указују да ЛГБТ особе пријаве само 10% од укупног броја ових случајева због страха од реакције полиције или страха да ће пријава довести до откривања њихове сексуалне оријентације.

Поменута друштвена клима у нашој земљи указује на изразито висок степен друштвене стигматизације ЛГБТ особа.

Последње истраживање јавног мњења на репрезентативном узорку на нивоу Републике Србије, које су спровели ГСА и ЦЕСИД (2010). показало је да 67% грађана

Србије сматра да је хомосексуалност болест и да се 50% грађана Србије никада не би помирило са чињеницом да је неко од њихових ближњих ЛГБТ особа.

Током 2014. спроведено је истраживање „Перцепција јавности у Србији о људским правима ЛГБТТИQ грађана“, које је показало да тек 10% испитаних познаје неку ЛГБТ особу и да само 6% испитаних сматра да су ЛГБТ особе највише изложене дискриминацији у Србији.

У Редовном годишњем извештају Повереника за заштиту равноправности за 2016. годину сазнајемо да је социјална дистанца у Србији најизраженија према припадницима ЛГБТ популације. Четвртина испитаника (27%) не жели да им припадници ЛГБТ популације буду колеге, трећина (34%) не жели да се с њима дружи, половина (47%) не жели да ЛГБТ особе буду васпитачи њихове деце, док би 63% испитаника имало нешто против да они сами или њихова деца буду у браку с ЛГБТ особом.

Дискриминација и насиље над ЛГБТ особама се не огледају само у физичким нападима након којих ЛГБТ особе са телесним повредама заврше у болници. Дискриминација и насиље се огледају и у томе када ЛГБТ особе због страха да ће бити одбачени/не од особа из њиховог најближег социјалног окружења, ћуте о својој сексуалној оријентацији или када се ЛГБТ особе плаше да изађу из куће или када се више пута осврћу око себе пре него што пољубе своју партнерку/партнера или помисле да је/га држе за руку, јер се то можда неке неће допасти, или када ЛГБТ особе чују или прочитају коментаре попут следећих: „Ја немам ништа против ЛГБТ популације, али не разумем зашто морају да парадирају у јавности“ или „Треба их све разнети, побити, затворити у лудницу, на лечење и сл“.

ЛГБТ СТАТИСТИКА У ХРВАТСКОЈ

До сада највеће теренско истраживање на узорку ЛГБТИ особа у Хрватској спроведено је током пролећа и лета 2013. године у сарадњи Загреб Прајда с Лезбијском организацијом Ријека – ЛОРИ и Квир спортом Сплит. Истраживање је спроведено у три хрватска града – Загребу, Сплиту и Ријеци, а у њему је учествовало укупно 690 особа. Главни циљеви истраживања били су испитати искуства учесника с насиљем, дискриминацијом и злочином из мржње на основу сексуалне оријентације, полног/родног идентитета и/или родног изражавања, испитати колико су испитане особе отворене у својој околини око својих идентитета, њихову информисаност о властитим правима, опште задовољство и укљученост у активности намењене ЛГБТИ заједници те упознати се с њиховим искуствима и потребама везаним уз породични живот.

Резултати истраживања показују да је од 2006. године чак 73,6% испитаних особа доживело неки облик насиља због своје сексуалне оријентације, полног/родног идентитета и/или родног изражавања. При томе испитане особе најчешће извештавају о доживљају различитих облика психичког насиља, затим сексуалног и на крају физичког. Забрињавајуће мали број особа (n=53) је доживљено насиље пријавио полицији, а отприлике је једнак број особа (n=58) које су насиље пријавиле некој од удружења које се баве заштитом права ЛГБТИ особа. Када говоримо о дискриминацији, највише испитаних особа (29%) је једном или више пута доживело дискриминацију у породици, по учесталости следи дискриминација „у

сегменту угоститељских и других услуга“ (26,5%).

Истовремено се према добијеним резултатима може закључити да су ЛГБТИ особе у Хрватској данас отвореније о својим идентитетима. Чак 64,1% учесника наводи да њихова мајка зна за њихову сексуалну оријентацију, 47,2% да за њу зна отац, а вредан је податак да 43,6% особа наводи да њихове колеге с посла или из школе/с факултета знају за њихову сексуалну оријентацију. Постоји за отвореност о родном изражавању и полном/родном идентитету су и већи. Такође, око 70% испитаних особа никад или ретко прилагођава своје понашање на местима која нису отворена за ЛГБТИ особе.

Одговори на питања о породичном животу показују да чак 53,43% испитаних особа жели регистровати своју везу као животно партнерство у матичној служби, 35,15% их планира имати децу, а 5,09% особа односно њих 35 већ има властиту децу. До сада је на некој од одржаних Поворки поноса учествовало 50,81% испитаних особа, а на питање „Подржаваш ли одржавање Поворки поноса у Хрватској?“ већина је учесника исказала подршку Поворки те је на коришћеној скали одговора од 1 до 7 добијена просечна вредност $M=6,03$. Већина испитаних особа посећује ЛГБТИ препознатљива места у Хрватској, односно само њих 39 наводи да то никад не чине. Од различитих услуга најчешће је коришћење веб-садржаја које често или повремено користи 74,7% испитаних особа, а следи коришћење места за дружење које повремено или често користи 72,6% испитаних особа.

Познавање релевантних закона забрињавајуће је слабо, па тако 19,71% испитаних особа наводи да уопште нису упознате с одредбама Закона о сузбијању дискриминације, а 29,39% да уопште нису упознате с одредбама Казненог закона које се односе на ЛГБТИ особе. Резултате истраживања важно је узети у обзир приликом планирања будућег рада на побољшању положаја ЛГБТИ особа у Хрватској и смањивању насиља и дискриминације и то првенствено кроз осигуравање задовољавајуће примене постојећих закона те изградњу поверења ЛГБТИQ особа у полицију и/или правосудје како би се повећала учесталост пријављивања насиља и дискриминације.

ЛГБТ СТАТИСТИКА У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ

Истраживање јавног мнијења у БиХ на тему хомофобије проведено је током 2013. године на репрезентативном стратификованом узорку од 1010 испитаника, с циљем утврђивања степена хомофобије у БиХ друштву. Циљеви истраживања су спознајни и прагматички, јер се, осим што се добија увид у општу структуру испитиване појаве и њено објашњење, отварају могућности за различите облике активности с циљем смањења степена хомофобије у друштву. Главни резултати истраживања указују да, генерално, постоји низак степен сензибилизације опште популације према ЛГБТ особама – мали број познаје проблем са којима се ова популација сусреће као и законску регулативу која се односи на ову област. Но, могу се наћи и основе толерантности будући да више од 90 % испитаних не би вршило физичко или вербално насиље над овом популацијом, а 75% га не би посматрало пасивно, односно помогло би жртви насиља.

Када је о степену социјалне дистанце реч, добијени су, условно речено, располовљени одговори али је степен одбијања испитиваних облика социјалне интерак-

ције– суседних односа, пословних и пријатељских – већи од њиховог прихваћања. Истраживање је показало да су ЛГБТ особе најмање прихваћене / прихватљиве као пријатељи, потом као шефови на послу, затим као радне колеге и на крају као суседи. Иако се по скали социјалне дистанце суседни однос проматра као социјално ближи у односу на пословне односе, те се, ако је одређена група у друштва одбачена, ту добијају и већи степен социјалне удаљености, у случају нашег истраживања то није био случај. То је вероватно последица чињенице да се суседни односи могу делом избећи, док пословни односи претпостављају свакодневну интеракцију током радне недеље и својеврсну етику колегијалности. Пријатељски односи, у коју особа улаже читаву своју особност најмање су прихваћени / прихватљиви за наше испитанике и испитанице.

Породичне односе, када се кроз њих преломи тема сексуалне оријентације, испитивали смо кроз призму интеракције родитељ–дете будући да је реч о дуготрајном, емотивно пренапученом односу који траје читав живот. Резултати показују да би родитељи покушали да избалансирају одбацивање ЛГБТ тема из свог обитељског окружења, у исто време одржавајући контакт са дететом које је другачије сексуалне оријентације, различитим тактикама – далеко најчешће убеђивањем, потом прихваћањем, подршком а на крају и батинама.

Када је о аутовању реч, тј. јавној манифестацији другачије сексуалне оријентације, ту су добијени одговори који у натполовичној већини указују на одбијање. То се нарочито показује за љубљење на јавном месту, што је за испитаника/цу неприхватљиво, док је нпр. промена пола мање неприхватљива (за укупно 59,5 % испитаника/ца), вероватно јер се дешава „унутар четири зида“ (овог пута хируршких ординација). Но, када је реч о паради поноса, добијени сувише него занимљиви подаци. Иако је у друштву створена лажна слика да су чињенично сви грађани/ке БиХ против одржавања ове манифестације, да у њој виде провокацију, наши испитаници/е су имали подељено мишљење, што вероватно одражава идеолошке и друге поларизације које постоје у друштву. Охрабрујући је податак да 65,7 % испитаних сматра да хомосексуалне особе треба третирати једнако као све друге грађане/ке, с упозорењем да се ради о прихваћености на апстрактној равни, а не у контексту неке конкретне социјалне интеракције као што је то био случај када смо мерили степен социјалне удаљености.

И на крају, религиозност се показала као најмање значајан предиктор ставова будући да су у овом контексту најређе добиване статистички значајне разлике, иако у постотном смислу особе које су декларативно изјавиле да нису религиозне имају у нешто већој мери отвореније ставове према ЛГБТ особама. Но, како је религиозност сложен феномен који се не може мерити само декларативним опредељењем, јер има и вишедимензионалну и сложену практичку димензију, због недовољне операционализације ове варијабле и чињенице да се није показала статистички значајном, нисмо је детаљно анализирали са другим социодемографским обељжима.

ВРШЊАЧКО НАСИЉЕ ЗАСНОВАНО НА СЕКСУАЛНОЈ ОРИЈЕНТАЦИЈИ ИЛИ РОДНОМ ИДЕНТИТЕТУ

Статистички подаци о проблему вршњачког насиља заснованог на сексуалној оријентацији и/или родном идентитету у Србији. Резултати истраживања која су рађена у нашој земљи указују на то да је један од кључних проблема на којем је потребно радити заштита ЛГБТ младих средњошколског узраста од насиља и дискриминације које доживљавају од стране својих вршњакиња и вршњака.

Истраживања спроведена у нашој земљи од 2006. до 2016. године, углавном у београдским средњим школама, показала су следеће резултате:

- сваки пети испитаник геј особама пориче право на живот и сматра да их треба истребити;

18 | ЛГБТИ ПРАВА И МЛАДИ

Борба против хомофобије и малтретирања међу младима

-47% средњошколске деце сматра да њихови вршњаци ЛГБТ ученице и ученици трпе насиље;

-80% средњошколаца подржало дискриминацију над ЛГБТ особама, половина њих не би волела да им ЛГБТ особа буде близак пријатељ, док 35% не жели ЛГБТ особу у свом комшилуку;

-2/3 свих дечака се сложило са ставом да особа хомосексуалне оријентације заслужује физичко насиље. Слични резултати добијени су и у другим истраживањима;

-75–85% младића сматра да „у реду ударити хомосексуалца ако флертује са мном“.

Очигледно је да дуги низ година уназад велики проценат средњошколаца у Србији и даље толерише насиље над ЛГБТ ученицама и ученицима и сматра га мање страшним од насиља над другим особама.

СТЕРЕОТИПИ И ПРЕДРАСУДЕ

Корени насиља и дискриминације леже у СТЕРЕОТИПИМА И ПРЕДРАСУДАМА о ЛГБТ особама.
Прво да разјаснимо појмове СТЕРЕОТИП И ПРЕДРАСУДА.

СТЕРЕОТИПИ су поједностављене претпоставке, судови, веровања и мишљења да сви чланови одређене групе имају сличне особине, без обзира на разлике међу њима нпр. Немци су педантни, Јевреји су шкрти, жене су нежне, мушкарци су бољи кувари од жена...

КАКО НАСТАЈУ?

Стереотипи настају због непознавања и недостатака информација о особи којој приписујемо одређене карактеристике због припадности одређеној групи. Када су једном створени, стереотипи се тешко мењају. Ставовe према другим људима често усвајамо несвесно. На њих од најмлађих дана утичу ставови најближих чланова породице, а касније и окружење. Негативни стереотипи доводе до стварања предрасуда.

ПРЕДРАСУДЕ представљају негативна уверења и ставове према људима, групама или појавама. Створени су често пре директног искуства контакта с том особом, групом или појавом. Предрасуде карактерише изузетно јака емоционална компонента, најчешће негативна (одбојност, нетолеранција, мржња).

ВЕЖБА

Све што сам икада чуо/чула о...

Лезбејкама

Гејевима

Бисексуалним особама

Трансродним/трансексуалним особама (пишемо на флип чарту)

НАЈЧЕШЋИ СТЕРЕОТИПИ О ЛГБТ ОСОБАМА

1. Хомосексуалност је болест.

Нетачно.

Да поновимо, бити ЛГБТ није ментална болест и не треба да се лечи. Ово је научна чињеница и став највећих ауторитета у области здравља. Светска здравствена организација је тај став усвојила 1990. године, а Српско лекарско друштво 2008. године. Након неколико деценија истраживања спроведених од стране званичних светских здравствених организација, психолози, психијатри и други стручњаци за ментално здравље су закључили да су и хетеросексуална и хомосексуална оријентација нормални аспекти људске сексуалности. Једина „терапија“ при спознаји о постојању хомосексуалности код неке особе је, тврде психијатри, припрема и саме хомосексуалне особе и њеног ближег и ширег окружења да прихвате ту чињеницу.

2. Хомосексуалност је веома ретко заступљена код људи или хомосексуалност је сада чешћа него раније.

Нетачно.

Многа истраживања указују на то да је проценат ЛГБТ особа био константан током историје, 5–10% процената укупне популације чине ЛГБТ особе, и тако је у свим деловима света, без обзира на културу, религију или друштвену, економску или расну припадност. Данас су само ЛГБТ особе видљивије због борбе за своја људска права. ЛГБТ особе су наши професори, вршњаци, пријатељи и комшије. Сви знамо многе ЛГБТ особе, без обзира на то да ли смо свесни тога или не.

3. Хомосексуалност се преноси као заразна болест.

Нетачно.

Хомосексуалност, као ни хетеросексуалност, не може се пренети са једне особе на другу.

4. Хомосексуалност је неприродна.

Нетачно.

Хомосексуалност је евидентирана како у животињском свету, регистрована је међу 1.500, а научно потврђена код 500 животињских врста, тако и у свакој познатој људској култури и током било ког историјског периода.

5. Хомосексуалност је дошла са запада да би уништила Србију, тога код нас нема.

Нетачно.

Хомосексуалност је варијетет људске сексуалности и постојала је и постоји и данас у свим деловима света. Такође, као што смо већ рекли ЛГБТ особе чине од 5% до 10% укупне популације и тај проценат је константан у различитим културама, без обзира на различите моралне вредности, традицију и стандард одређене културе. Не постоји ниједан разлог због којег би се Србија разликовала од остатка света по овом питању. Сматра се да сексуалну оријентацију одређује комплексна интеракција генетских, хормонских и фактора средине. Ниједан од ових фактора није сам одговоран за одређивање сексуалне оријентације. Само психолошки и друштвени утицаји не могу изазвати хомосексуалност. Једноставније речено, наука још увек није дала коначан одговор на питање зашто је неко ЛГБТ или стрејт, али је дала врло јасан одговор да ни родитељи, ни друштво, а ни медији немају утицаја на то да ли ће неко бити ЛГБТ особа или стрејт.

6. Хомосексуалност је ствар избора.

Нетачно.

Урађена су бројна истраживања и понуђене су многе теорије на тему да ли се људи рађају као лезбејке, гејеви, бисексуалне или транс особе или то постају кроз своја искуства, васпитањем или под нечијим утицајем. Резултати свих тих истраживања недвосмислено указују само на две ствари: сексуална оријентација није ствар избора и не може се променити. Сви ми своје сексуалне оријентације постајемо свесни током процеса развоја, то није ствар коју тек наједном откријемо о себи. Оно што можемо да одаберемо је да ли ћемо се или нећемо понашати у складу са сопственом сексуалном оријентацијом, односно сопственим осећањима. На крају, ако сте хетеросексуални и сматрате да је истополна сексуална оријентација ствар избора, да ли такође сматрате да је и хетеросексуалност ствар избора? Када сте изабрали своју сексуалну оријентацију?

7. Хомосексуалност је исто што и педофилија.

Нетачно.

Међународна класификација болести (Ф65.4) дефинише педофилију као сексуалну

склоност према мушкој, женској или деци оба пола претпубертетског узраста или у раном пубертету. Статистички подаци криминалистичких служби у свету, као и они у нашој земљи, показују да су педофили најчешће одрасли хетеросексуални мушкарци.

8. У мојој школи/факултету/комшилуку/граду нема лезбејки, гејева, бисексуалних или транс ученика/ца или ја никада нисам упознао/ла ученика/цу који/ја је ЛГБТ.
Нетачно.

Ако израчунаш, знајући да ЛГБТ особе чине 5% до 10% укупне популације, резултат је да је свака десета или двадесета особа у твојој школи лезбејка, геј, бисексуална или трансродна особа. Не морамо да се бавимо математиком да би тврдили да сигурно познајеш велики број ЛГБТ особа, али да то заправо не знаш, зато што ЛГБТ особе најчешће не саопштавају отворено своју сексуалну оријентацију, јер живе у страху од негативних реакција свог најближег социјалног окружења на отворено испољавање сопствене сексуалне оријентације, и зато што се свакодневно сусрећу са предрасудама, дискриминацијом и насиљем од стране друштва само зато што су ЛГБТ.

9. Организације за људска права ЛГБТ особа желе да шире своју пропаганду и у школама и да тако врбују ученике/це да постану лезбејке, гејеви, бисексуалне или транс особе.
Нетачно.

Било је и биће покушаја да активисти/киње за људска права ЛГБТ особа едукују ученике/це у школама на теме које се тичу положаја и живота ЛГБТ особа. Овај приручник је, такође, један такав покушај. Важно је на овом месту нагласити две ствари. Циљ рада са средњошколском омладином је да науче да не дискриминишу и не буду насилни према својим ЛГБТ вршњацима/кињама, као и да разумеју да су њихови ЛГБТ вршњаци/киње свакодневно изложени вербалном и физичком насиљу и ван школске средине, да се осећају усамљено и уплашено, и да велики број њих размишља о самоубиству. Рад са средњошколском омладином нема за циљ преобраћање било кога у истополну сексуалну оријентацију и свакако није могуће било кога преобратити у лезбејку, геја, бисексуалну или транс особу, чак и да се то жели.

10. Уколико у току школских активности разговарамо о хомосексуалности то ће повећати вероватноћу да неки/ка од ученика/ца постане ЛГБТ особа.
Нетачно.

Отворен разговор о хомосексуалности у току школских активности које се баве овом темом је од пресудне важности за ученике/це који су ЛГБТ у смислу уважавања њиховог постојања и стварања атмосфере у школи коју ће сагледавати као

мање опасну уколико се ова тема помиње. Такође, разговори о хомосексуалности могу допринети тестирању валидности стереотипа и предрасуда према ЛГБТ популацији и њиховом одбацавању, и томе да се ученици/це боље упознају са овом темом и науче да поштују различитости. Више информација о ЛГБТ особама сигурно неће утицати на сексуалну оријентацију хетеросексуалних особа, без обзира на њихов узраст.

11. Ако се спријатељим и дружим са лезбејком, гејем, бисексуалном или транс особом, то може да буде опасно по мене.

Нетачно.

Да поновимо прво да се било која сексуална оријентација не може пренети са једне особе на другу и да није могуће било кога преобратити да буде лезбејка, геј, бисексуална или транс особа, чак и да то жели/мо. А потом да додамо и то да је врло мало вероватно да ћете се допасти вашем/ој новом/ој другу/арици и да ће вам се он/она набацивати. Заједно изграђујете и одржавате позитиван однос дружења. Сигурно је да ни ти не изграђујеш односе са свим другим друговима/цама који се базирају на допадању и набацивању. На крају, ако се то и догоди, више је него у реду да одбијеш било коју особу која ти се не свиђа.

Тачно.

Истраживања су показала да жртве вршњачког насиља заснованог на сексуалној оријентацији и/или родном идентитету могу бити и ученице и ученици који у школи имају пријатеље или сестру/брата која/ји је лезбејка, геј, бисексуална или трансродна особа. Ипак, и у овом случају не заборавите да сте припадник/ца већинске групе у школи и да из тог положаја можете равноправно да разговарате са вашим стрејт вршњацима, односно имате пођеднаку моћ.

12. Све ЛГБТ особе се могу препознати на први поглед по начину како се понашају или облаче или све ЛГБТ особе изгледају тако да се гејеви понашају као жене, а лезбејке су мушкобањасте и имају кратку косу.

Нетачно.

Уколико имаш овакве стереотипне претпоставке, вероватно ћеш погрешити. Само мали проценат ЛГБТ људи манифестује наведене стереотипне карактеристике које се тичу понашања или облачења. Слично као и код хетеросексуалне популације, индивидуалне разлике су многобројне. ЛГБТ особе најчешће изгледају као и сви други људи и већина људи никада не би на основу спољашњих манифестација, као што су понашање, облачење или изглед, помислила да је неко лезбејка, геј, бисексуална или транс особа. Важно је да на овом месту истакнемо следеће две чињенице. ЛГБТ особе веома често, због страха од одбацавања од стране свог најближег

социјалног окружења или страха од насиља, покушавају да прикрију своју сексуалну оријентацију, односно родни идентитет, тако што се прилагођавају хетеро-нормативним очекивањима и труде се да се понашају и изгледају „нормално“. Једини поуздан начин да знамо нечију сексуалну оријентацију или родни идентитет је да нам то та особа директно саопшти.

13. ЛГБТ особе су промискуитетне или ЛГБТ особе мисле само на секс.

Нетачно.

Промискуитет је облик сексуалног понашања кога карактерише неодрживост задовољења сексуалних потреба у вези са једним сталним партнером. Ово понашање није повезано са сексуалном оријентацијом, већ је повезано са вредносним нормама и уверењима. ЛГБТ особе нису промискуитетније од хетеросексуалних особа.

14. У истополним везама један партнер/ка је увек „мушко“, а други/а „женско“.

Нетачно.

Иако је традиционални модел хетеросексуалне везе једини модел на основу кога би млади ЛГБТ људи могли организовати своје односе, у истополним везама најчешће партнери/ке не играју мушке и женске улоге. Постоје истраживања која указују на већу једнакост и симетричнију расподелу обавеза партнера/ки у ЛГБТ везама у односу на хетеросексуалне везе, где подаци показују да жене и даље обављају значајно већи број кућних послова.

15. Ако је особа бисексуална онда има више партнера/ки у исто време.

Нетачно.

Подсетићемо да је особа бисексуална уколико је емоционално, физички и романтично те привлаче особе истог и различитог пола. Ова дефиниција не подразумева да бисексуалне особе имају могућност да их привлачи више особа истовремено. То што бисексуалне особе привлаче оба пола само повећава број потенцијалних партнера, али не и вероватноћу физичког или емотивног повезивања са неким.

16. ЛГБТ особе не желе да ступају у партнерске везе или везе у којима су ЛГБТ особе нису срећне, стабилне и функционалне.

Нетачно.

Истраживања показују да већина ЛГБТ особе заснива партнерске везе и да су многе од тих партнерских веза трајне, те да су фактори који утичу на доживљај задовољства, посвећеност и стабилност везе веома слични код хомосексуалних и хетеросексуалних парова. Можемо да кажемо да су у емотивно-психолошком сми-

слу лезбејске и геј везе потпуно исте као и хетеросексуалне.

Оно што је овде најважније истаћи је да је видљивост хетеросексуалних веза нешто што се увек подразумева, док је видљивост ЛГБТ веза привилегија ретких парова. Веома јака друштвена стигматизација ЛГБТ особа утиче на то да ЛГБТ везе нису видљиве у јавности. Такође, велики број ЛГБТ особа није саопштило своју сексуалну оријентацију породици и пријатељима због чега њихове везе остају невидљиве и непостојеће за њихово најближе социјално окружење. ЛГБТ партнерске везе су често без заједничких пријатеља и друштвене подршке која би помогла одржавању и дуготрајности односа.

17. Не треба дозволити ЛГБТ паровима да усвајају децу или деца коју би одгајали ЛГБТ родитељи постаће и сама хомосексуална или деца коју би одгајали ЛГБТ родитељи имала би проблеме у развоју.

Нетачно.

У Србији, а и свету, такорећи сви ЛГБТ људи одрасли су у хетеросексуалним породицама. Истраживања рађена у свету, у земљама у којима су законски препознати бракови или партнерства ЛГБТ особа, показују да у породицама где су децу одгајали ЛГБТ родитељи нема више ЛГБТ деце, него у породицама где су децу одгајали хетеросексуални родитељи. Истраживања су такође показала да се не разликују деца одгајана од стране ЛГБТ родитеља и од оне одгајане од хетеросексуалних родитеља, и да је њихов развој једнак у најважнијим областима – интелигенцији, социјално-психолошкој прилагодљивости и популарности међу вршњацима. Важније од свих резултата истраживања је истаћи то да деци која живе у породицама са ЛГБТ родитељима једино што може да штети је сусретање са предрасудама према родитељима који су ЛГБТ.

ПРЕДРАСУДЕ ПРЕМА ЛГБТ ОСОБАМА СУ У КОРЕНУ ХОМОФОБИЈЕ – ИРАЦИОНАЛНОГ СТРАХА ИЛИ МРЖЊЕ КОЈИ СУ ЗАСНОВАНИ НА СЕКСУАЛНОЈ ОРИЈЕНТАЦИЈИ РАЗЛИЧИТОЈ ОД ХЕТЕРОСЕКСУАЛНЕ И/ИЛИ РОДНОМ ИДЕНТИТЕТУ РАЗЛИЧИТОМ ОД ХЕТЕРОНОРМАТИВНОГ.

Један од разлога због којег настају стереотипи је недостатак личног познанства са особама из групе о којој имамо стереотипно мишљење. Стрејт особе које познају макар једну јавно декларисану ЛГБТ особу имају знатно мање негативних стереотипа о ЛГБТ популацији.

Photo by Sharon McCutcheon

ЛГБТИ ОСНОВНИ ПОЈМОВИ

Д а бисмо упознали ЛГБТТИQ особе можда је најбоље да прво разјаснимо основне појмове везане за ову скупину.

ПОЛ – друштвена, законска и медицинска класификација биолошких карактеристика која је одређена на основу репродуктивних органа и гениталија. Особе дели на само две категорије: мушкарце и жене.

РОД – субјективни осећај припадности одређеном полу. Подразумева понашање, ставове, црте личности које друштво обликује у одређеној култури и историјском периоду (облачење, манири, активности, избор професије) а који у јавности одређују статус особе као мушке или женске.

ПОЛНИ ИДЕНТИТЕТ – унутрашњи, лични доживљај припадности одређеном полу, који не мора да се подудара са биолошким полом особе.

РОДНИ ИДЕНТИТЕТ – индивидуални осећај прихватања родних улога који не за-

виси од пола који је приписан рођењем. Подразумева лични конструкт који може бити у складу са друштвено прописаним дефиницијама пола/рода или их може негирати, превазилазити и мењати.

СЕСУАЛНА ОРИЈЕНТАЦИЈА – Питање емотивне, романтичне и/или сексуалне привлачности према другој особи

ЛЕЗБЕЈКА – жена коју емоционално и/или физички углавном привлаче друге жене.

ГЕЈ – мушкарац којег емоционално и/или физички углавном привлаче други мушкарци.

БИСЕСУАЛНА ОСОБА – особе које емотивно и еротски привлаче на особе истог и различитог пола.

ТРАНСРОДНА ОСОБА – особа чији родни идентитет и/или родно изражавање није у складу са традиционалним родним улогама и нормама. Трансродне особе су оне особе чији родни идентитет није у складу са њиховим полом, односно имају снажан осећај психичке припадности супротном полу. Трансродне особе најчешће не желе да оперативним путем прилагоде пол. Трансродност се не односи на сексуалну привлачност, већ на родни идентитет.

ТРАНССЕСУАЛНОСТ – облик трансродности кога карактерише екстремни несклад родног идентитета и (генетског, гонадног, анатомског) пола. Једноставније речено, транссексуалне особе мушког пола осећају се као жене заробљене у телу мушкарца, а женског пола као мушкарци заробљени у телу жене. Код транссексуалних особа постоји трајна потреба за хормонско-хируршким прилагођавањем тела, најчешће се ради о две варијанте: транс-мушкарцима (из женског у мушки) и транс-женама (из мушког у женски).

ИНТЕРСЕСУАЛНА ОСОБА – Особа која се рађа са полним и репродуктивним органима који нису дефинисани као изричито женски или мушки. У просеку 1 од 2000 беба се роди са неким од интерсексуалних стања.

КВИР – Квир је раније у енглеском језику коришћен као погрдан назив за нехетеросексуалне особе. Овај термин су ЛГБТИ особе затим преузеле како би описивале саме себе. Неке особе посебно цене овај термин зато што означава пркос и зато што обухвата различитост – не само гејева и лезбејки већ и бисексуалних, трансродних и интерсексуалних особа, као и хетеросексуалне особе које себе виде или живе свој живот ван хетеропатријархалних норми.

ХОМОФОБИЈА – страх, нетолеранција или мржња према сексуалним мањинама.

ИНТЕРНАЛИЗОВАНА ХОМОФОБИЈА – Страх од сопствене сексуалности и/или мржња према себи због сопствене сексуалне различитости. Настаје као последица негативних стереотипа које ствара опресивна заједница.

АУТОВАЊЕ, АУОВАТИ СЕ – Саопштити своју другачију (нехетеросексуалну) сексуалну оријентацију пријатељима, родитељима или било коме другом.

Зашто је аутовање ТЕЖАК ПРОЦЕС ЗА МНОГЕ ЛЕЗБЕЈКЕ И ГЕЈЕВЕ?

Због многобројних стереотипа и предрасуда у односу на лезбејке и гејеве, аутовање за њих представља велики изазов који може изазвати емоционалне патње. Када први пут постану свесни привлачности у односу на особе истог пола, лезбејке и гејеви могу се осећати усамљено и као да су „другачији”. Такође могу страховати да ће бити одбачени од стране породице, пријатеља, сарадника, верских институција. Поред тога, лезбејке и гејеви су врло често мета дискриминације и насиља. Ако се још увек бориш с осећањем кривице повезаним с сопственом сексуалном оријентацијом или родним идентитетом, боље је да причекаш са аутовањем. Аутовање од тебе захтева велику количину снаге и храбрости, стога је потребно да се осећаш добро у вези своје сексуалне оријентације или родног идентитета.

ПИТАЊА ЗА СВЕ НАС

- Који језик и термине употребљавамо свакодневно – на послу у школи, на факултету?
- Да ли и како укључујемо питање права на сексуалну оријентацију у свом раду?
- Да ли познајемо неког геја или лезбејку? Како су они део наших живота?
- КАКАВ ПРИМЕР ДАЈЕМО ДЕЦИ?

РАДИОНИЦЕ

РАЗУМЕВАЊЕ СУКОБА

Циљеви радионице су:

- разумевање разлике између сукоба и насиља
- анализа сукоба
- отварање могућности схватања сукоба као сигнала и шансе за промену
- неразумеваче важних фактора који утичу на разраду сукоба

Главна питања

- Каква поимања сукоба постоје?
- Каква је веза између сукоба и насиља?
- Који модели понашања у сукобу се дају препознати?
- Шта је све уткано у сукоб, због чега он настаје?
- Какве уобичајене улоге страна у сукобу су препознатљиве?
- Шта ми се не допада у мом понашању у сукобима и како то могу да променим?

Брансторминг: Сукоб (асоцијације)

БАРОМЕТАР

Учесници се на основу прочитане изјаве постављају у барометар са половима „Слажем се“ и „Не слажем се“ са изјавом. Након постављања свим имају прилику да објасне своје мишљење зашто стоје ту где стоје, не коментаришући мишљења и изјаве других.

Изјаве:

- Лоше је имати сукобе.
- Ако су интереси супротстављени сукоб се не може решити.
- Моћ одређује решење сукоба.
- И жртва је одговорна за сукоб.

Браинсторминг: Сукоб настаје због...

Браинсторминг: Које су врсте понашања у сукобу?

ЖИВОТ НА ОСТРВУ

Учесници се поделе у мале групе. Каже им се да се налазе на пустом острву и да нема начина да га напусте. Ради организовања заједничког живота треба да се договоре и успоставе заједнички систем правила. Свака мала група има 10 минута времена да се договори о својим правилима, која се потом презентују пред свима.

У следећем кораку се замоли да из сваке групе једна особа волонтира. Волонтери се изведу ван просторије и обавесте се да ће свако од њих бити послат на неко ново острво, са упутством да се одмах по доласку на то острво понашају у нескладу са правилима живљења тог острва, те да покушају да их промене или бојкотију. Након 10 минута боравка „придошлица“ на својим новим острвима се вежба завршава и евалуира.

Евалуациона питања:

Како се група носила са конфликтом који је настао?

Како су се „придошлице“ осећале у својој улози кршитеља правила, а како „староседеоци“ када је дошло до непоштовања њиховог система?

Ко је био у улози жртве, а ко у улози насилника?

Какве везе ово има са стварним животом?

НАСИЉЕ

Циљеви радионице су:

- Разрада појма насиља у друштву
- Развој свести о различитим поимањима насиља
- Отварање питања одговорности за насиље у друштву

Главна питања:

- Какве све врсте насиља постоје?
- Ко сноси одговорност за насиље у друштву?
- Које улоге постоје у ситуацијама насиља?
- Како реагујемо на насиље у друштву?

Брејнсторминг: Насиље (Асоцијације)

Учесници уписују своје асоцијације на насиље

БАРОМЕТАР

На поду се налазе папири са доле наведеним изјавама. Сваки учесник узима по две изјаве и ставља их у барометар са половима Јесте насиље – Није насиље. Након што су све изјаве постављене отвара се дискусија да ли би неко померио положај неке изјаве, зашто и како то остали виде...

Изјаве:

- Педер
- Транца
- Фегет
- Ко је у вашој вези мушко, а ко женско?
- Стоп фем
- Ана Брнабић не треба да прича о популациној политици
- Геј мушкарци су одговорни за епидемију ХИВ-а
- Транс жене нису праве жене
- Имам право да мом партнеру не кажем да сам транс
- Проституцију не треба легализовати
- Имам геј пријатеље и они су против геј параде
- Ја сам против геј брака, јер је брак превазиђена и патријархална институција
- Не желим да својим партнерима кажем свој ХИВ статус
- Зашто било коме морам да кажем да сам геј
- Моји родитељи су прихватили што сам лезбејка, али не причамо о мом љубавном животу
- Мушко за мушко

- Ти само још ниси нашла правог мушкарца
- Деца истополних парова би била исмејавана и малтретирана у школи, зато сам против геј усвајања
- Геј мушкарци су лепа, образовани, културни и разумеју се у моду-
- Женским тенисом владају лезбејке
- Геј мушкарци не треба да буду учитељи
- Треба криминализовати намерно заражавање ХИВ-ом
- Ако сте у претходних шест месеци имали анални секс не можете бити добровољни давалац крви
- Канада је заменила изразе мајка и отац са родитељ 1 и родитељ 2
- Сурогат мајка и донаторка јајне ћелије немају права да виђају дете и учествују у његовом васпитању
- Донатор сперме није отац
- Зар није боље дете дати на усвајање геј пару него да буде у сиротишту
- Геј мушкарци су промискуитетни
- Могла би да се понашаш мало женственије
- Ако не воле мушкарце, зашто се лезбејке облаче и труде да изгледају као мушкарци?
- Men only party
- На радионици могу да присуствују само жене
- Од свих давања за ЛГБТ пројекте само 20% иде на лезбејске пројекте: Највећи

део новца се одваја за пројекте намењене геј мушкарцима.

- Не могу да разумем ЛГБТ особе који су верници
- Геј мушкарци су у филмовима махом приказани стереотипно и феминизирано
- Дрег краљице исмејавају и омаловажавају жене
- Цис мушкарац и цис жена
- Транс жене и жене не могу да се баве дрегом
- ЛГБТ активистима је само битан новац и што је ситуација гора то је њима боље
- Неки од највећих светских умова у историји били су хомосексуалци
- Хомосексуалност се може наћи у природи у преко хиљаду животињских врста

Браинсторминг: Врсте насиља

Које врсте насиља препознајете?

ПРЕДРАСУДЕ

Циљеви радионице су:

- Суочавање са сопственим и туђим стереотипима и предрасудама
- Освештавање улоге предрасуда при изградњи сопственог мишљења

Главна питања:

- Одакле потичу предрасуде и стереотипи?
- Како се опходити са сопственим и туђим предрасудама?
- Каква веза постоји између предрасуда и дискриминације?

Асоцијације

Сваки учесник има 30 секунди да напише неколико првих асоцијација на задате теме. После сваке теме, папири са исписаним асоцијацијама се залепе на зидне новине... Након завршеног писања сви одлазе до зида и у тишини читају оно што је написано.

Теме: Навијачи, ЛГБТ активисти, бисексуалци, трансвестити, лезбејке, балетани

Навијачи

Насиље
Дивљи
Вучић
Аркан
Млади
Незапослени
Лажни патриотизам
Манијаци
Хорде зла

Хулигани
Неред
Насиље
Хомофоби
Дилери
Бука
Национализам
Зло
Фашисти
Пиво

Рекламе
Кртина
Страст
Носталгија
Повезаност
Маса
Спорт
Креативност
Привилегије
Бахатост

ЛГБТ активисти

Превазиђено
Затворени кругови
Суштинско неразумеваше
Борци за људска права
Права
Слобода
НВО
Мањина
Отвореног ума
Млади
Активни

Неразумеваше
Мењање света
Емпатија
Покушај
Сорошеви плаћеници
Педери
Феминизам
Храброст
Спремност
Креативност
Вера
Јединство

Сукоби
Лични интереси
Борба
Вредности
Права
Гласно
Међусобна несношљивост
Бизнис
Бобан
Исто срање друго паковање

Бисексуалци	Непостојећи	Људска права
Отвореност	Би не би	Јако мали проценат правих
Лаж	Дискриминирани	Неопредељност због
Природно	Невидљиви	страха
Живе живот пуним	Осуђивани	Оба пола
плућима	Секси	Не постоје
Људи	Будућност	Невидљиви
Сексуални	Осуда од стране друштва	Отвореног ума
Трансвестити	Чудаци	Тужно
Тежина	Шминка	Комично
Осећања	Хаљине	Мрачно
Проституција	Штикле	Несрећно
Добар осећај за обла-	Перике	Високо
чење	Хувер ФБИ	Лејди бојс
Шаренило	Мерлинка	Маска
М-Ж	Страх од насиља	Мрежасте чарапе
Ж-М	Невидљивост	
Лезбејке	Две маме	Секси
Опасност	Слобода	Сисе
Слаткоћа	Права	Дупе
Драгост	Снажне жене	Љубав
Курчење	Милитантне	Лепа Млађеновић
На боље положаја од геј	Гау	Борба
мушкараца	Луде	Храброст
Другарице	Феминисткиње	Буч
Љубав	Камионџије	Руби Роуз
Балетани	Ружно	Професионалци
Лепе ноге	Трагично	Преслатко
Истакнуте препоне	Уметници	Уметност
Педери	Предрасуде	Ноге
Хеланке	Секси	Преданост
Буца	Згодни	Снага
Унихоп	Напаљени	Сензуалност
Буржоазија	Перфекционисти	Прељепост
Лепо	Уметници	Уметност
Секси	Феминизирани	Савршена грађа

БАРОМЕТАР

Један крај простори је „Слажем се“ док је други „Не слажем се“. Учесници се својим телима поређају у односу на изјаве.

Изјаве:

- Ја имам предрасуде
- Ја имам право на моје предрасуде
- Мислим да постоје корисне предрасуде
- Предрасуде увек воде ка дискриминацији

РАД У МАЛИМ ГРУПАМА

Учесници се поделе у мале групе у којима сваки од учесника исприча или опише једно искуство када је неко наступио према њима са предрасудама. Свака особа има 5 минута да исприча своју причу.

Сваки учесник у малим групама исприча и опише ситуацију када је он или она наступио према некој особи са предрасудом.

Дискусија у пленуму:

Шта ми је било теже испричати и доживети од те две ситуације? Зашто?

ОДАКЛЕ ПОТИЧУ ПРЕДРАСУДЕ?

Незнање
Затвореност
Страх
Од родитеља
Неискуство
Религија
Мањак емпатије

Историја
Од средине
Школа
Неприхватања
Традиције
Културни идентитет
Образовање

Лењост
Медији
Културфашиста
Дизни
Епске песме

МОЋ

Циљеви радионице су:

- Дефиниција појма моћи
- Анализа везе између моћи и насиља
- Анализа институционалне моћи
- Препознавање сопствених потенцијала / моћи

Главна питања:

- Шта све може да чини моћ?
- Ко има моћ?
- На који начин моћ утиче на процес разраде сукоба?
- Како се опходити са страхом од поседовања моћи?

Брејнсторминг: Моћ

АВИОН

Избор група/појасева за спасавање

Учесницима је понуђено да изаберу по један појас за спасавање/групу (на појасевима је писало име групе):

- млади
- полиција
- стари људи
- ЛГБТ активисти
- особе са инвалидитетом
- феминисткиње
- медији
- мултинационалне компаније
- влада
- мировњаци
- донатори

Учесници седе у кругу са појасевима за спасавање. Речено им је следеће: Учесници који представљају исту групу чине пар. Сваки пар представља један глас. Парови се не могу раздвајати. Сви заједно летите авионом на међународну конференцију са темом Насиље у свету и могућности деловања. Ви бисте на тој конференцији представљали групу коју сте претходно изабрали. Изненада пилот вас упозорава да услед техничких потешкоћа сви морају да напусте авион за мање од сат времена. Међутим, број падобрана говори да их нема довољно за све – 3 пара ће остати без њих. Пилот има свој падобран и није спреман да га уступи било коме.

Време за размишљање

Сваки пар треба да напише разлоге зашто сматра да би они требало да добију падобран и тиме обезбеде наставак свој пута на конференцију и рада на опхођењу са насиљем у свету. Затим ће сваки пар изабрати свог гласноговорника. Имате 5 минута да то урадите

Презентација група

Након што су групе завршиле претходни задатак замољени су да се представе свима, по реду и објасне разлоге зашто је важно да они буду спашени. Имају по три минута за презентацију.

Доношење одлука у паровима

Након презентације, парови имају 5 минута да продискутују ко би требало да добије падобран и да се одлуче за 5 група којима ће дати свој глас, но не смеју да гласају за себе. Гласање је тајно – парови исписују на папиру листу од 5 група.

Гласање

На великом папиру стоји листа свих група које се налазе у авиону. Фацитатори уписују гласове поред сваке групе. Три пара која буду имала најмање гласова не добијају падобране и морају да скину своје појасеве за спасавање. Уколико резултат буде нерешен, пилот изјављује да неће чекати на њихову преспору одлуку, да имају 5 минута да одлуче, иначе ће се катапултирати из авиона да спаси свој живот и остави авион да се сруши заједно са свима њима. Стога морају опет да гласају.

Дискусија

- Како сте изабрали које ћете групу представљати?
- Колико сте задовољни групом коју сте презентовали?
- Колико је било тешко правдати лично преживљавање?
- Како вам је било одлучити се за то коме ћете дати свој глас?
- Како сте изабрали коме ћете дати свој глас?
- Како се представници неизабраних група осећају?
- Шта сте научили из ове вежбе?

УЛОГА ПОЛОВА У ДРУШТВУ

Циљеви радионице су:

- Преиспитивање извора сопственог мушко, женског и другог идентитета
- Преиспитивање друштвено предодређених родних улога
- Преиспитивање везе између насиља и друштвено наметнутих улога
- Препознавање и преузимање личне одговорности за улоге полова у друштву
- Активнији однос према узорцима дискриминације полова

Главна питања:

- Каква поимања различитих улога мушкараца и жена у друштву постоје?
- Одакле потичу традиционалне улоге полова у друштву?
- Каква узајамна повезаност постоји између улога?
- На коме и када лежи одговорност за креирање улога полова у друштву?

БРЕЈНСТОРМИНГ: КАКВИ СУ МУШКАРЦИ? – КАКВЕ СУ ЖЕНЕ?

Учесници се поделе у три групе: женску, мушку и остали

Сви учесници добијају по папирић и имају 30 секунди да напишу прву асоцијацију на задату тему, како би се добиле прве асоцијације и обезбедила анонимност. Након тога папирићи се покупе и све асоцијације запишу на зидне новине. Учесницима се понуди да додају још нешто ако желе.

Женска група: Какве су жене?

Мушка група: Какве су жене?

Небинарна група: Какве су жене?

Женска група: Какви су мушкарци?

Мушка група: Какви су мушкарци?

Небинарна група: Какви су мушкарци?

Женска група: Какве су небинарне особе?

Мушка група: Какве су небинарне особе?

Небинарна група: Какве су небинарне особе?

Небинарна група се убацује, ако постоје небинарни учесници тренинга.

Часописи

Подела у три групе од којих је једна женска, једна мушка и једна мешовита

Упутство за рад:

Имате 45 минута да потражите у новинама и часописима које смо вам дали ствари које повезујете са данашњом темом, улогом полова у друштву, те да након што је свако пронашао бар 2-3 ствари, поразговарате о томе унутар мале групе, одредите шта ћете од тога презентовати у пленуму за време од 10 минута и одредите особу која ће то презентовати.

Понуђене су дневне новине, магазини, часописи, страни, женски, мушки...

Једна особа из сваке групе презентује осталима главне тачке из разговора који је вођен до максимум 10 минута. Све три групе имају своје презентације, једна за другом, а евентуални коментари и питања следе тек након што све групе презентују своје најважније тачке.

Дискусија, коментари у пленуму.

Како сам постао/ постала мушкарац/жена? Шта је утицало на то?

Формирајте слободним одабиром четири мале групе у којима ћете разговарати на тему Како сам постао/постала мушкарац/ жена, односно како нисам постао/постала мушкарац/жена. Имате 20 минута времена. Разговор у малим групама остаје међу вама – неће бити извештаја пленуму о садржају ваших разговора.

Помоћна питања за мале групе:

- С ким и с чим сам се играо/ла као дете?
- Какву одећу сам носио/ла?
- Шта ми је било омиљено занимање у детињству?
- Ко су ми били идоли?
- Какви су били моји родитељи?
- Каква очекивања су ми била упућена од стране околине, као дечаку/девојчици и касније?

БРЕЈНСТОРМИНГ: УЛОГЕ ПОЛОВА У ДРУШТВУ

Шта је улога жене у друштву?

Шта је улога мушкарца у друштву?

Дискусија у пленуму:

Шта ми је важно или интересантно у вези ових асоцијација?

Коју међусобну везу видите између улога полова у друштву?

ИДЕНТИТЕТИ

Циљеви радионице су:

- Оснаживање учесника
- Суочавање са разликама
- Разградња страха од различитости

Главна питања:

- Шта утиче на изградњу личног идентитета?
- Шта утиче на изградњу националног идентитета?
- Какву важност има национални идентитет и зашто?
- Каква веза постоји између различитих идентитета у смислу узајамног дефинисања?
- Како се опходити са разликама?
- Шта је то што ствара доживљај угрожености права на сопствени идентитет?

МОЈИХ ПЕТ ИДЕНТИТЕТА

Свако за себе запише својих пет идентитета. Затим се идентитети читају редом, једна по једна особа а сви који се препознају у неком од прочитаних идентитета треба кратко да устану.

ШТА УТИЧЕ НА ФОРМИРАЊЕ ИДЕНТИТЕТА?

Друштво	Јелена Карлеуша	Дискурс
Савест	Васпитање	Радионице
Породица	Привилегије	Секс
Самопоштовање	Економија	Дроге
Генетика	Образовање	Таленти и склоности
ТВ	Путовање	Доступност
Медији	Материјално стање	
Традиција	Место рођења	

БАРОМЕТАР

Боље се разумем с људима који говоре мојим језиком.
Боље се разумем с људима исте сексуалне оријентације.
Ја сам патриота.

ШАРЕНЕ ОЧИ

У више наврата, учесници се разврставају по групама, приступајући папиру који

лежи на поду а на којем стоји једна од следећи изјава:

Ја имам брата и сестру, Ја имам брата, Ја имам сестру, Остали
Ја имам тужне очи, Ја имам зелене очи, Ја имам плаве очи, Ја имам шарене очи,
Ја имам насмејане очи, Остали
Ја волим да читам, Ја волим уметност, Ја волим спорт, Ја волим бурек, Остали
Ја сам са територије бивше Југославије, Ја сам из Европе, Ја сам са планете
Земље, Ја сам са Балкана, Остали
Живео/ла сам на више места, Живео/ла сам у једној држави, Живео/ла сам у со-
цијализму, Остали
Ја сам геј, Ја сам педер, Ја сам бисексуалац, Ја сам транс, Ја сам лезбејка, Ја сам
квир, Остали

РЕКА ИДЕНТИТЕТА

Свако напише за себе на пет папира по једну од ствари које вам пуно значе у жи-
воту. Сви папири се скупе и поставе у средину просторије у форми широке реке.
Један по један учесник прелази реку, идући камен по камен (папир са натписом
неког идентитета), образлажући притом зашто су стали баш на тај камен (који може
бити папир који је написао неко други, а са којом се особа може идентификовати).

КРЕАТИВНА РАЗРАДА КОНФЛИКАТА

Циљеви радионице су:

- Анализа и испробавање наученог у конфликтним ситуацијама
- Разградња страха од сукоба

Главна питања:

- Како се опходити са претећим ситуацијама?
- Каква одговорност постоји у улози посматрача насиља?
- Које јаке и слабе стране имају улоге жртве, насилника и посматрача?
- Какве могућности за акцију постоје као одговор на конфликтну ситуацију?
- Какве могућности акције постоје као одговор на структурно насиље?

НАСИЛНИК, ЖРТВА, ПОСМАТРАЧ

Учесници су подељени у три групе. Свака група има по једну од улога: „насилник“, „жртва“ или „посматрач“. Групе припремају зидне новина на теме:

Како изгледа посматрач/жртва/насилник?

Које особине они имају?

Која осећања буде у мени?

Које су јаке стране ових улога?

НАСИЛНИК

Особине:

научено понашање
незнање
ограниченост
агресивност
психички нестабилан
емоција беса
намера
мизантроп

Осећања:

сажаљења
презир
бес
разумевање
страх
немоћ
беспомоћност

Јаке стране:

моћ
рупе у закону
одобравање
чутање
манипулативност
патријархат
релативизација
нормализација

ЖРТВА

Особине:

Интровертан
Слабост
Другачији
Агресивни
Уплашени
Осветољубиви
Ограничени
Искомплексирани
Песимисти
Незадовољни

Осећања:

Саосећање
Презир
Поистовећивање
Равнодушност
Неразумевање

Јаке стране:

Снага
Грађење самопоштовања
Флексибилни
Љубазан
Самосталност
Зрелији

ПОСМАТРАЧ

Особине:

Имају емпатију
Имају храбрости
Оснажени
Информисани
Одложена реакција
Подржавају насиље
Пасивни
Без емпатије

Незаинтересовани

Уплашени
Није моја ствар
Неосвешћени
Оснажени
Део психологије групе
Ђеновезе синдром
Индијектно подржавање
Толерантни на насиље

Осећања:

Љутња
Разумевање
Апатија

Јаке стране:

Снага
Моћ промене

Након припреме зидних новина, групе имају задатак да припреме статуу која би одсликавала њихову визију те улоге.

Припрема сцене:

Развој сцене која мора да садржи структурно или културно насиље. Група се подели у две подгрупе и обе у две одвојене просторије раде на истом задатку. Задатак групама је да прво сакупе теме за сцену, а да затим раде на припреми једне од њих.

Приказ и анализа сцена

Могућности промене и утицања на структурно или културно насиље.

ОПХОЂЕЊЕ СА СТРАХОМ

Циљеви радионице су:

- Суочавање са емоцијама у стресним ситуацијама
- Испробавање нових облика опхођења са страхом

Главна питања:

- Које су уобичајене реакције у стресним ситуацијама и зашто?
- Какве могућности реакције постоје када се има страх?

СИТУАЦИЈА У КОЈОЈ САМ ОСЕТИО/ЛА СТРАХ

Подела у мале групе у којима се разговара на тему „Ситуација у којој сам осетио/ла страх“.

По повратку у пленум уредити зидне новине на тему: Какве су биле емоције док сте причали?

И на тему: Док сам слушао/ла осећао/ла сам...

МОЈИ СТРАХОВИ – ОДАКЛЕ ПОТИЧУ?

Свако за себе да размисли и запише на тему „Моји страхови“ и „Одакле потичу“. Имају 20 минута за рад. Након тога су папири покупљени и залепљени на зидне новине које су прочитане.

СТРАТЕГИЈЕ ЗА ЕФИКАСНУ ПОМОЋ

ПРЕЛИМИНАРНИ КОРАЦИ

1. Идентификовати предрасуде
2. Формулисање циља заснованог на извору предрасуда
  - Промените негативна уверења
  - Промените негативне ставове
  - Променити дискриминаторско понашање
3. Одредити најсигурнији и најефикаснији начин решавања предрасуда.
4. Одлучите коју стратегију користити.

СТРАТЕГИЈЕ

1. Смањите напетост
  - а. Замолиите особу да говори позитивно о себи.
  - б. Испричајте причу
  - в. Похвалите особу или разговарајте о нечему што вам је заједничко.

2. Онда изаберите стратегију

Приступ индивидуализације

Покушајте да привучете особу да види друге као појединце уместо чланове не-пожељне групе.

- Истакните чланове циљне групе који се разликују од перцепције.
- Реците им нешто о члану циљне групе тако да их особа може срести и поштовати као појединце.

Подкатегоризација или заједнички приступ идентитету

Нека други виде циљну групу сличну другима и деле сличне циљеве.

- Укажите на ствари које су заједничка особи и циљној групи.
- Разговарајте о питањима која утичу и на особу и на циљну групу
- Размислите о другим начинима како би особа могла да види ствари из друге перспективе.

Приступ конфликту

Истакните недоследност процедура и наводних уверења особе.

- Нагласите изјаву као потенцијалну предрасуду
- Питајте особу да ли сви људи треба да буду третирани једнако, а затим истакните да су њихови ставови контрадикторни.
- Замолиите појединца да вреднује разноликост и подсетити их како би могли неправедно стереотипизирати друге.

Суочавање може проузроковати да се особа наљути и изазове повратак или тражење одмазде. РЕТКО треба да користи овај приступ

АКЦИЈСКИ КОРАЦИ

1. Будите спремни

Знате у једном тренутку да ћете чути или видети нешто неприкладно или дискриминаторско. Будите онај који ће иступити! Будите спремни и морате знати шта да кажете и како ћете се носити с тим.

"Зашто то кажеш?"

"Да ли стварно мислиш оно што си управо рекао?"

Идентификујте понашање

2. Укажите на нечије понашање како би им помогли да чују о чему заправо говоре.

"Тако сам чуо да кажете да сви студенти-спортисти нису заинтересовани за студије"

Жалба на принципе

3. Позовите више принципе особе.

"Увек сам мислио да си искрен." Шокира ме кад чујем да си рекао нешто тако пристрасно. "

Поставите границе - повуците линију

4. Не можете контролисати друге, али други вас могу учинити свеснима онога што нећете толерисати.

"Немојте говорити расистичке шале или користити тај језик у мом присуству. Ако то урадиш, ја ћу ићи. "

Пратите ове кораке ако направите такве изјаве.

Нађи савезника / буди савезник

Потражите исти ум и изградите снагу у бројевима.

Извор: www.tolerance.org

Размотрите њихову перспективу

- Замислите шта особа мисли / осећа
- Замислите да сте у тој ситуацији
- Замислите да сте особа
- Шта желите да неко уради за вас?

КОНТИНУИРАНЕ АКТИВНОСТИ

ПОДРЖАВАЊЕ УГЊЕТАВАЊА >>>> ПРОТИВ УГЊЕТАВАЊА

Активно учешће: Причате расистичке вицеце, одбацујете људе из циљне групе, намерно избегавајте чланове циљне групе, дискриминишите чланове циљне групе, вербално или физичко узнемиравате чланова циљне групе.

Негирање: Подстичете опресију поричући угњетавање чланова циљне групе. Није активни угњетавач, али поричући постојање угњетавања, стоји на страни тлачитеља.

Препознавање, без акције: Свестан својих и туђих репресивних поступака и њихових штетних последица, али не чини ништа да заустави такво понашање. То не деловање је последица страха, недостатка информација и конфузије око тога шта да се ради. Неугодна искуства због контрадикције између свести и акције.

Препознавање, деловање: Свесна је угњетавања, препознавања репресивног деловања себе и других и подузимања мера за његово заустављање.

Самообразовање: Предузимање акција како би се сазнало више о угњетавању и искуствима и наслеђу чланова циљне групе читањем, присуствовањем радионицама, семинарима, културним догађајима, укључивањем у дискусије, придруживању организацијама или групама које се противе опресији, похађање друштвених акција и догађаја.

Образовање других: Прелазак са самообразовања на питања и дијалог са другима. Уместо заустављања опсцених коментара или понашања, укључите и људе у праву како бисте поделили зашто се противите коментару или акцији.

Подршка, охрабрење: Подршка другима који се противе угњетавању или раду да би били више укључени у чланове циљне групе, подржавајући друге који говоре, формирајући савезну групу, придружујући се коалиционој групи.

Иницирати, спречити: ради на промени индивидуалних и институционалних активности и политика које дискриминишу чланове циљне групе, планирају образовне програме или друге догађаје, раде на усвајању закона који штите чланове групе од дискриминације, важно је да су чланови циљне групе пуни учесници у

организацијама или групе.

Када се суочимо са дискриминацијом, треба:

1. Залагати се за оно што ја верујем, чак и ако мислим да сам ја једини.
2. Реците нешто када неко направи дискриминирајућу ознаку
3. Урадите нешто када неко некога третира неправедно
4. Размислите о томе како је особа дискриминисана

СЦЕНАРИЈИ

Питања за дискусију:

Да ли сте икада рекли нешто што нисте мислили? Да ли сте размишљали да прихватите неког другог?

Мислите ли да људи понекад дискриминирају више на основу своје перцепције да појединци имају избор у свом праву у односу на нешто изван њихове контроле?

Сценарио 1

Придружите се са суиграчима, а један од њих даје веома увредљив коментар о наводној сексуалној оријентацији. Они и даље саркастично говоре да неће бити у соби са тимом из тима. Мислите да је то неприкладно.

Шта ћеш да урадиш?

Сценарио 2

Ви сте уписани у разред и знате да ћете бити одсутни неколико пута за путовање са тимом. Ваш професор каже да ако постоје неки класни спортисти у разреду, требало би да одустанете јер је мало вероватно да ће проћи час.

Шта ћеш да урадиш?

Сценарио 3

Изађете из свлачионице свог тима испред гардеробе другог тима и чујете бијеле играче који говоре погрешне коментаре о суиграчима док користе ријеч "Н".

Шта ћеш да урадиш?

ИЗДАВАЧ:

ПАРТНЕРИ:

ПОДРШКА:

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union